
М. В. Саннікова, кандидат юридичних наук,
науковий співробітник НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
НАПрН України

До питання комплексних утворень у системі права України (на прикладі аграрного права)

У статті розглянуто теоретико-правові засади розвитку системи права України на сучасному етапі функціонування правової системи. Зокрема, вивчено питання, пов'язані з необхідністю виокремлення нових галузей права. Акцентовано увагу на науковій дискусії з приводу вторинних утворень у системі права та досліджено допустимість застосування теоретико-правової категорії «комплексна галузь права» на прикладі аграрного права України.

Ключові слова: *система права, система законодавства, галузь права, комплексна галузь права, аграрне право.*

В історії вітчизняної юридичної науки питання, пов'язані з дослідженням системи права, належать до таких, що постійно є предметом гарячих і затяжних дискусій між представниками не лише теорії юриспруденції, а й галузевих правових наук [1; 10; 17; 20; 21]. Така ситуація є закономірною, оскільки суспільні відносини в процесі свого розвитку постійно ускладнюються. Динаміка ж цього ускладнення перебуває в причинно-наслідковому зв'язку з тими чи іншими внутрішніми і зовнішніми факторами (чинниками) розвитку суспільства. У зв'язку з тим,

що система права обґрунтовано належить до найбільш складних і суперечливих явищ правової дійсності, у межах одного дослідження неможливо охопити всі питання, які виступають предметом наукових дискусій. Здається доцільним акцентувати увагу на одному з аспектів зазначеної проблематики – термінологічному, який вбачається вихідним, основоположним. Ідеться насамперед про поняття та сутність галузі права.

Метою цього дослідження є з'ясування необхідності виокремлення нових структур у системі права та можливості застосування для їх визначення поняття «комплексна галузь права».

Дослідженню окремих аспектів системи права присвячені численні праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, значними є напрацювання ще радянської юридичної думки. У цілому ж варто вказати на особливе місце робіт С. С. Алексеева, М. І. Байтіна, Є. П. Євграфової, Д. А. Керімова, В. В. Лазарева, М. М. Марченка, М. І. Матузова, В. С. Нерсисянца, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, О. В. Петришина, П. М. Рабіновича, Ю. О. Тихомирова, М. В. Цвіка, Ю. С. Шемшученка, Л. С. Явича та інших, які зробили значний внесок у дослідження зазначеної проблематики.

Разом з тим, незважаючи на досить значну кількість наукових праць, проблема виокремлення галузей права час від часу з новою силою привертає до себе увагу і ставить перед юридичною наукою нові завдання і виклики.

Підтвердженням актуальності дослідження системи права є і той факт, що в сучасній юридичній літературі висловлюються не просто різні думки щодо її елементів, а й навіть полярні: від виокремлення так званих комплексних галузей права до повного заперечення існування його внутрішньої структури. Так, Ц. Ямпольська вважає, що «галузь права не може вважатись внутрішнім підрозділом правової тканини. Таким підрозділом, основним елементом є норма права, що діє, регулює, живе у правовідносинах. Правова матерія є цілісною, єдиною, а її підрозділом виступає не галузь, а саме норма права» [35, с. 94]. І така позиція знайшла підтримку в публікаціях деяких авторів [32, с. 71].

Як справедливо зазначив свого часу С. С. Алексеев, сутність проблеми полягає в тому, що в літературі одним терміном «га-

лузь права» позначаються два зовні схожих, проте різних за своїм змістом явища. В одних випадках, пояснює автор, ідеться про сферу правового регулювання – будь-яку сукупність правових норм, яка виділяється за предметом регулювання; в інших – реальний, об'єктивно обумовлений і існуючий елемент цілісної системи – права як єдиного структурного утворення [5, с. 251].

Останнім часом юридична наука все частіше звертається до досліджень системи права. При цьому значна увага приділяється необхідності її творчого переосмислення, перегляду. Варто зазначити, що сьогодні внаслідок активного розвитку суспільних відносин, зближення правових систем, впливу політичних та економічних процесів накопичено значну кількість питань, вирішення яких потребує як теорія юриспруденції, так і практика нормотворення та правозастосування. Разом з тим для вирішення питань із досліджуваної проблематики формування нових підходів буде доцільним лише в тому випадку, коли такі підходи базуватимуться на обґрунтованих теорією права поглядах. Новації мають розроблятися на цінностях та досягненнях правознавчої науки і юридичної практики [3, с. 86].

Система права являє собою складний, багаторівневий, об'єднаний закономірними ієрархічними взаємозв'язками організм, центральний елемент якого незмінно становить комплекс сталих, непорушних фундаментальних (первинних, профілюючих, основних) галузей права. Традиційно такими галузями теорія юридичної науки визнає конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне право, які формують непорушне ядро правової системи [12; 19; 23; 28; 29]. Разом з тим у процесі свого розвитку на базі фундаментальних галузей виокремились окремі структурні підрозділи, які трансформувались у вторинні (похідні) галузі права: трудове, земельне, сімейне, фінансове [5, с. 247].

Ще в радянській юридичній думці утвердилось розуміння фундаментальних (первинних, профілюючих, основних) галузей права, відповідно до якого вони охоплюють такі види суспільних відносин, котрі за своїм глибинним економічним, соціально-політичним змістом потребують якісно своєрідного, основоположного за специфікою правового регулювання і тому визна-

чають основні, типові особливості юридичного інструментарію [6; 8; 14; 16; 33; 34].

Варто навести обґрунтовану думку, яка часто зустрічається в юридичній літературі, відповідно до якої сучасні реалії правової дійсності обумовлюють необхідність обговорення питання щодо набуття якостей фундаментальними галузями трудового та земельного права [5, с. 248]. Пошук аргументів для підтвердження або спростування наведеної тези потребує її окремого розгляду і виходить за межі цього дослідження. У будь-якому випадку беззаперечним є той факт, що правові режими та механізми правового регулювання, притаманні трудовому та земельному праву, усе більше індивідуалізуються і відносно деяких інших правових утворень можуть бути охарактеризовані як первинні.

Уже як традиційне утвердилось теоретичне положення, відповідно до якого галузі права як елементи системи права розрізняються за предметом правового регулювання, який значною мірою обумовлює їх особливості [12; 19; 23; 28; 29]. Разом з тим зазначений критерій хоча і головний, проте не є достатнім і однозначним для безумовного виділення галузей права. Це насамперед пов'язано з різноманітністю і багаторівневістю суспільних відносин. А застосування виключно предмета правового регулювання як критерію виділення галузей права, як обґрунтовано доводить С. С. Алексєєв, призводить до виділення ще й певних сфер, широких зон правового регулювання (промислове право, право сільськогосподарського виробництва тощо), які, здавалося б, також повинні в такому випадку розглядатись як галузі права [5, с. 251]. Саме тому в процесі розвитку системного підходу в праві теорія юридичної науки прийшла до необхідності застосування додаткових критеріїв у виділенні дійсно особливих та індивідуалізованих правових масивів, які мають всі необхідні якості самостійних елементів системи права, — галузей права. Як відомо, такими додатковими критеріями стали: метод правового регулювання суспільних відносин, принципи і функції. Наведені критерії у комплексі формують і вирізняють з-поміж інших механізм та режим правового регулювання галузі права.

Беззаперечним є і той факт, що в процесі розвитку суспільних відносин у правовій системі поряд з основними її структурними підрозділами існують певні утворення комплексного характеру. Проте в останні роки особливо загострилася тенденція повального виокремлення таких незначних груп суспільних відносин із більш-менш вираженою специфікою механізму регулювання та визначення їх як галузей права. Як правило, у сучасній юридичній літературі зустрічаються такі їх назви: комплексні, спеціалізовані, інтегративні галузі права [2; 3; 4; 10; 18; 20; 25]. Так звана комплексність зазначених утворень системи права, як наголошують прихильники наведеної наукової точки зору, полягає в тому, що їх норми не об'єднані спільним механізмом і режимом правового регулювання, а також належать до фундаментальних (первинних, профілюючих, основних) галузей права. Так, наприклад, аграрне право становлять деякі норми земельного, господарського, трудового, адміністративного та цивільного права.

Крім того, сьогодні правниками досить жваво обговорюється питання виокремлення ряду нових галузей права [18; 21; 26; 31]. Ідеться, наприклад, про медичне, інформаційне, аграрне право та деякі інші. Прихильники такого виокремлення наводять на користь своєї точки зору вагомі та обґрунтовані аргументи, виходячи із низки об'єктивних факторів: ускладнення суспільних відносин, необхідність уніфікації вітчизняного законодавства відповідно до міжнародних норм і стандартів, поява та активний розвиток нових груп відносин, що потребують нормативної регламентації, тощо.

Як справедливо зазначає Л. П. Ануфрієва, категорія системи права належить до загальних абстрактних правових явищ, які після категорії «сутність права» є найбільш широкими за обсягом і глибокими за змістом [7, с. 67]. У зв'язку із цим неможливо дати об'єктивну оцінку необхідності виділення відразу всього ряду галузей права. Кожна з них потребує окремого ґрунтовного вивчення та індивідуального підходу. У межах цього дослідження уявляється доцільним звернути увагу тільки на одне із таких дискусійних питань – наявності об'єктивних підстав для виділення галузі аграрного права.

Так, М. М. Чабаненко стверджує, що «предметом регулювання аграрного права є аграрні відносини. Їх слід розглядати як сукупність органічно пов'язаних агровиробничих, земельних, майнових, трудових, організаційно-управлінських відносин, що виникають у сфері сільськогосподарського виробництва за участю аграрних товаровиробників» [30, с. 101]. Тобто, виходячи зі слів автора, певна специфічність аграрних правовідносин полягає лише в особливому поєднанні норм різних галузей права та їх інститутів, критерієм якого є наявність елементів механізму правового регулювання сфери сільськогосподарського виробництва.

В іншій своїй науковій праці М. М. Чабаненко зазначає, що аграрне право поділяє предмет правового регулювання з іншими галузями права [31, с. 238]. Такий аргумент на користь існування галузі аграрного права також видається дещо сумнівним, оскільки наведена думка автора підтверджує той факт, що самостійного предмета правового регулювання аграрне право не має. Таким чином, відсутня головна підстава визнання його галуззю права.

На думку Г. Корнієнко, «позиція повного заперечення аграрного права як самостійної галузі права в системі права є не зовсім правильною, оскільки вона не дає відповіді на запитання, до якої галузі відносяться нормативно-правові акти як джерела права, що у своїй сукупності складають самостійну галузь законодавства – аграрне законодавство...» [15, с. 63]. Досліджуючи наведену позицію автора, варто зазначити, що, як відомо, система права має об'єктивний характер і відображає рівень розвитку суспільних відносин, на відміну від системи законодавства, яка залежить від суб'єктивного чинника – діяльності законодавця. Загальновизнаною є і доктринальна теза, відповідно до якої система права не збігається із системою законодавства, оскільки остання є значно ширшою [12, с. 264] і її внутрішня організація не збігається і не повинна збігатися зі структурою права. Ідеться про те, що тій чи іншій галузі права не повинна в обов'язковому порядку відповідати галузь законодавства з аналогічною назвою, оскільки вони формуються за різними підставами і на їх розвиток діють різні чинники. Так, якщо галузь

права становлять однорідні суспільні відносини, для врегулювання яких застосовується один метод правового регулювання, то для галузі законодавства це не обов'язково. Предмет галузі законодавства становлять різнорідні суспільні відносини, об'єднані тим чи іншим спільним аспектом правової дійсності, навколо якого задля якісного врегулювання об'єднуються норми у сферах державного управління, народного господарства, господарської діяльності і т. д. Саме тому галузями законодавства застосовуються декілька методів правового регулювання, один із яких є головним.

Характеризуючи місце та роль аграрного права в системі права, у сучасній юридичній літературі його досить часто визначають як комплексну, інтегровану, спеціалізовану галузь права. Точка зору, що аграрне право – це комплексна галузь права, стверджує Г. Корнієнко, ґрунтується на теоретичній конструкції, запропонованій С. Алексеевим, який у своїх публікаціях, починаючи з 1975 р., неодноразово обґрунтовував концепцію про поділ галузей права на традиційні та комплексні (вторинні) [15, с. 63]. Так, дійсно, у своїй праці «Структура радянського права» С. С. Алексеев зазначає, що варто розглядати такі різновиди галузей права, як основні та комплексні [6, с. 184]. Разом з тим автор пояснює: «комплексні галузі наділені лише частиною ознак і особливостей галузі права та являють собою свого роду “нашарування” на поверхні правової системи. Якщо бути гранично чітким у термінології, то досліджувані правові утворення варто було б назвати “напівгалузі”, проте їх вторинний, похідний характер, видається, можна відобразити і в слові “комплексний”, яке в поєднанні з поняттям “галузь” вказує на особливості даних утворень як таких компонентів радянської правової системи, котрі виражають одну із граней певної сфери правового регулювання» [6, с. 194].

Таким чином, повертаючись до наукової праці Г. Корнієнко, можна зробити висновок, що автором поняття «комплексна галузь права» інтерпретується як самостійна, однопорядкова із фундаментальними галузями складова системи права. Проте таке розуміння не відповідає початковій, вихідній сутності, яка вкладалась у це поняття його авторами та розробниками.

У своїй фундаментальній науковій праці «Загальна теорія права» вже в 1981 р. С. С. Алексєєв зауважив, що «комплексні утворення, які з'являються в результаті міжгалузевої кодифікації, формуються саме на галузевому рівні, вони вводять хоча і спеціальний, проте все ж особливий юридичний режим регулювання і немає ніякого докору в тому, щоб іменувати такі утворення галузями з обов'язковим додаванням слова “комплексні” [5, с. 257]. Таким чином, аналізуючи позицію автора із зазначеної проблематики (їй присвячено окрему частину глави 15 «Структура права», яка має назву «Вторинні утворення в структурі права» [5, с. 252]), варто зауважити, що при застосуванні терміна «комплексна галузь» ідеться не про галузь права, а про галузь законодавства. Більше того, пояснюючи свою думку, автор підкреслює, що «в якості комплексних варто розглядати тільки такі утворення правових норм, які реально об'єктивувались у правовій системі і які, не порушуючи основної структури права, існують у вигляді вторинних правових утворень» [5, с. 258].

Доцільно також зауважити, що твердження Г. Корнієнко, відповідно до якого С. С. Алексєєв запропонував і неодноразово обґрунтував концепцію про поділ галузей права на традиційні і комплексні (вторинні), є не зовсім точним. Тим паче що власне сам С. С. Алексєєв, торкаючись питань, пов'язаних із науковою дискусією щодо структури права, посилається на В. К. Райхера, яким і було запропоновано термін «комплексна галузь» та висунуто саму ідею комплексних галузей [22, с. 190].

Що ж стосується місця аграрного права в системі вітчизняного права, значимість якого є беззаперечною для регулювання суспільних відносин, то ще радянською юридичною думкою такі явища в структурі системи права розумілись як особливі об'єднання норм, котрі складають вторинні комплексні утворення, оскільки не формують за своїм глибинним економічним, соціально-політичним змістом якісно своєрідного, основоположного за специфікою правового регулювання і відповідно не наділені основними, типовими особливостями юридичного інструментарію [5, с. 248].

Разом з тим роль вторинних комплексних утворень у системі права є важливою, оскільки дає змогу окреслити певний ас-

пект суспільних відносин, а застосування правової категорії «галузь права» з метою позначення таких утворень є виключно наслідком складності та багатоаспектності юридичної термінології, застосування якої досить часто здійснюється без ґрунтового аналізу напрацювань теорії правової науки.

Коли йдеться про дискусію з приводу різновидів галузей права та допустимості визначення аграрного права як комплексної і самостійної галузі, необхідно віддати належне тому, що, як уже зазначалось, сама категорія «система права» належить до всезагальних та всеохоплюючих явищ правової дійсності. При цьому, як ще свого часу зазначив А. М. Васильєв, ця правова абстракція послуговує для вираження структурних підрозділів, взаємозв'язків, єдності правових норм, їх внутрішніх взаємозалежностей і системи в цілому [9, с. 166]. Завдяки цьому правова система сприяє успішному вивченню проблеми ефективності правового регулювання, унаслідок чого має велике методологічне значення [20, с. 6].

У контексті нашого дослідження обґрунтованою і слушною вбачається думка Д. М. Азмі, яка вважає, що постійне виділення окремих галузей права і завдяки цьому збільшення їх кількості в цілому не сприймається позитивно. Проте необхідно визнати, стверджує автор, що цей процес обумовлений змінами в сприйнятті правової дійсності, менталітеті, світогляді, а не безумовними підставами виокремлення тієї чи іншої галузі права [3, с. 90].

Розвинена правова система – складний багаторівневий механізм, елементи якого об'єднані між собою як жорсткими статичними, так і гнучкими динамічними зв'язками. Разом з тим, якою б розгалуженою така система не була, у ній незмінно стійким, стабільним і непорушним має залишатись ядро – система права, яка є об'єктивно існуючою і постійно ускладнюється. Проте процес такого ускладнення має бути обґрунтованим, науково виваженим та обумовленим реальними потребами розвитку суспільства. Механічне ж повальне виокремлення незначних груп норм права, які фактично відображають лише ту чи іншу грань механізму правового регулювання однієї або декількох фундаментальних галузей права, автоматично не надає

таким утворенням у системі права якостей та рис галузей права у зв'язку з відсутністю для такого виокремлення головної підстави – предмета і методу правового регулювання. У випадку з аграрним правом доцільно говорити про об'єктивне існування галузі законодавства, проте аж ніяк не галузі права, хай навіть і з додаванням поняття «комплексна». Наукова ж дискусія із досліджуваної проблематики є свідченням того, що система права є складним явищем правової дійсності і потребує подальшого поглибленого вивчення.

Список використаних джерел

1. Абакуменко, Е. Таможенное право: от правового института до самостоятельной правовой отрасли (эволюция взглядов Д. Н. Бахраха о месте таможенных норм в системе права) [Текст] / Е. Абакуменко // Митна справа. – 2012. – № 5. – С. 37–47.
2. Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна [Текст] : матеріали Всеукр. круглого столу (25 трав. 2012 р.) / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України ; за заг. ред.: В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. – К. : Вид. центр НУБіП України, 2012. – 168 с.
3. Азми, Д. М. Значение отраслевого деления права. Критерии выделения и иерархия отраслей права [Текст] / Д. М. Азми // Государство и право. – 2011. – № 2. – С. 86–90.
4. Актуальні питання публічного та приватного права [Текст] : тези доп. III Міжнар. наук.-прак. конф., 3 жовт. 2012 р. / Класич. приват. ун-т ; редкол.: В. М. Огаренко [та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – 588 с.
5. Алексеев, С. С. Общая теория права [Текст] : курс : в 2 т. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – Т. I. – 360 с.
6. Алексеев, С. С. Структура советского права [Текст] : монография / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 264 с.
7. Ануфриева, Л. П. Соотношение международного публичного и международного частного права: правовые категории [Текст] : монография / Л. П. Ануфриева. – М. : Спарк, 2002. – 618 с.
8. Барабашев, Г. В. Основы знаний о советском государстве и праве [Текст] : учеб. пособие / Г. В. Барабашев, О. Е. Кутафин. – М. : Моск. гос. ун-т, 1977. – 167 с.
9. Васильев, А. М. Правовые категории: методологические аспекты разработки системы категорий теории права [Текст] : монография / А. М. Васильев. – М. : Юрид. лит., 1976. – 264 с.
10. Євграфова, Є. Інший погляд на дослідження структури і системи права [Текст] / Є. Євграфова // Вісн. Акад. прав. наук України / Нац. акад. прав. наук України. – Х. : Право, 2012. – № 4 (71). – С. 52–64.

11. Жушман, В. П. Предмет аграрного права [Текст] / В. П. Жушман // Юрид. наука и образование / редкол.: В. В. Комаров [и др.]. – Минск : Право и экономика, 2010. – Вып. 3. – С. 209–214.
12. Загальна теорія держави і права [Текст] : підручник / М. Цвік [та ін.] ; за ред.: М. Цвіка, О. В. Петришина ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2011. – 584 с.
13. Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку [Текст] : зб. матеріалів XIII Всеукр. наук.-практ. конф. / Нац. акад. наук України, Київ. ун-т права ; редкол.: Ю. С. Шемшученко [та ін.]. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2012. – 534 с.
14. Иоффе, О. С. Вопросы теории права [Текст] / О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский. – М. : Юрид. лит., 1961. – 382 с.
15. Корнієнко, Г. Аграрне право в системі права України [Текст] / Г. Корнієнко // Підприємництво, господарство і право : наук.-практ. госп.-прав. журн. – 2013. – № 9. – С. 62–64.
16. Керимов, Д. А. Общая теория государства и права. Предмет. Структура. Функции [Текст] / Д. А. Керимов. – М. : Юрид. лит., 1977. – 126 с.
17. Лялюк, О. Ю. Муніципальне право України як галузь права [Текст] / О. Ю. Лялюк // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій ; редкол.: В. Тацій [та ін.]. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 110. – С. 37–46.
18. Мураховська, Т. Є. Формування нових галузей в системі права України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Т. Є. Мураховська ; наук. кер. В. О. Корнієнко ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : [б. в.], 2011. – 19 с.
19. Олійник, А. Ю. Теорія держави і права України [Текст] : навч. посіб. / А. Ю. Олійник, С. Д. Гусарев, О. Л. Слюсаренко. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 176 с.
20. Панкратова, М. Е. Право как динамическая структура: теоретическое осмысление системы права [Текст] / М. Е. Панкратова, Н. Ю. Рашева, Г. В. Ивашко // Современное право : науч.-практ. журн. – 2013. – № 7. – С. 4–8.
21. Петлюк, Ю. С. Сучасні наукові підходи щодо визначення поняття водного права [Текст] / Ю. С. Петлюк // Бюл. М-ва юстиції України. – 2013. – № 8. – С. 68–72.
22. Райхер, В. К. Общественно-исторические типы страхования [Текст] / В. К. Райхер. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1947. – 282 с.
23. Скакун, О. Ф. Теорія держави і права [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
24. Супруновський, А. І. Міграційне право в системі права України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. І. Супруновський ; наук. кер. В. В. Завальнюк ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – О. : [б. в.], 2011. – 18 с.

25. Сучасні проблеми правової системи України [Текст] : зб. матеріалів ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., 24 листоп. 2011 р. / Київ. ун-т права, Нац. акад. наук України ; редкол.: Ю. С. Шемшученко [та ін.]. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2011. – Вип. 3. – 414 с.
26. Тіхонова, М. А. До проблеми виокремлення спортивного права [Текст] / М. А. Тіхонова // Вісн. Харк. Нац. ун-ту внутр. справ / Харк. Нац. ун-т внутр. справ ; відп. ред. О. М. Бандурка. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2011. – Вип. 1 (52). – С. 22–29.
27. Теорія государства и права [Текст] : курс лекцій. – М. : Зерцало : ТЕИС, 1998. – 475 с.
28. Теорія держави і права. Академічний курс [Текст] : підручник / за ред.: О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
29. Теорія держави і права [Текст] : підручник / за ред. О. В. Петришина ; НУ ЮАУ. – Х. : Право, 2014. – 368 с.
30. Чабаненко, М. М. Деякі питання предмета аграрного права [Текст] / М. М. Чабаненко // Право і суспільство. – 2010. – № 6. – С. 100–105.
31. Чабаненко, М. М. Питання системи аграрного права: до постановки проблеми [Текст] / М. М. Чабаненко // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2013. – № 1. – С. 237–241.
32. Шаганенко, В. П. Сутнісні характеристики системи права [Текст] / В. П. Шаганенко // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2012. – № 2. – С. 69–72.
33. Шебанов, А. Ф. Система советского социалистического права [Текст] / А. Ф. Шебанов. – М. : Моск. гос. ун-т, 1961. – 43 с.
34. Явич, Л. С. Общая теория права [Текст] / Л. С. Явич. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 288 с.
35. Ямпольская, Ц. А. О системе советского права [Текст] / Ц. А. Ямпольская : материалы круглого стола журнала «Советское государство и право». Система советского права и перспектива ее развития // Сов. государство и право. – 1982. – № 6.

Стаття надійшла 30 січня 2014 р.

М. В. Санникова

**К вопросу о комплексных образованиях в системе права Украины
(на примере аграрного права)**

В статье рассмотрены теоретико-правовые аспекты развития системы права Украины на современном этапе функционирования правовой системы. В связи с этим, в частности, изучены вопросы, связанные с необходимостью выделения новых отраслей права. Акцентировано внимание на научной дискуссии касаясь вторичных образований в структуре права, а также исследована возможность применения теоретико-правовой

категорії «комплексная отрасль права» на прикладі аграрного права України.

Ключевые слова: система права, система законодавства, отрасль права, комплексная отрасль права, аграрное право.

M. V. Sannikova

**To the question about the complex formation in the system of law of Ukraine
(on the example of the agricultural law)**

Paper we study the legal foundations for the development of the system of law in Ukraine. There for studied legal science a chievementin the field of scientific problems, which rises. Also investigated the views of the different schools of law that the reis a system of law and its structure. The study found that when the structure of the system created the concept of law, it was not the same a sin modern science.

In the development of scientific view sithas changed significantly. And modern jurisprudence see sanother meaningin terms that were formulated before. This is one of the main reasons for the discussions in the study of law.

The article explores current issues about the need for new areas of law. These issues are also not new to the theory of law. Science formulated several clear grounds that give the opportunity to talk about what a particular group of the law is the branch of law. But alas, despite this debate continues. This process is clear and quite understandable, because it is caused by complex social processes of rapprochement between states and their legal systems. Resulting in modern science are often mixed fundamentally different phenomena, which is a system of law and legislation system.

Article draws attention to the so called complex field of law. Investigate the possibility of using this concept in science, as well as the content of such concepts. Concluded that the legal framework does contain some secondary elements. In essence they do not create any separate system for regulating social relations. Yes, they stand out, but its only purpose of regulation. While they consist of other branches of law rules. So there is no reason to assume that these secondary elements separate elements of the system of law.

Study conducted on the example of the agrarian law of Ukraine.

Keywords: law system, legislative system, branch of law, complex branch of law, agrarian law.